

decreet op de werking van de forensische jeugdpsychiatrie. Verder vraagt de kinderrechtencommissaris om op zoek te gaan naar een werkbaar, rechtvaardig en transparant systeem voor jongeren die feiten plegen in Brussel. Tot slot wil het kinderrechtencommissariaat dat er geen gesloten plaatsen meer worden bij gecreëerd maar dat er een meer gespecialiseerd aanbod komt en dat men zou moeten opteren voor een toezichtsorgaan voor de gesloten instelling die de kindvriendelijkheid van de instellingen moet vrijwaren en het mee vorm geven.

Ondanks al deze initiatieven bieden kinderrechten in België voor grote groepen aan kinderen geen oplossing. We moeten durven om nog verder te gaan met kinderrechten, om de kwetsbare groepen minder kwetsbaar te maken. In de voorstelling kaart de kinderrechtencommissaris twee getuigenissen aan, enerzijds van een directeur van een school en anderzijds van een professional uit de jeugdzorg om aan te tonen dat we te vaak tekortschieten als staat om bepaalde kinderen te ondersteunen. De overheid heeft de plicht om op te treden wanneer kinderen en jongeren zich in precare situaties bevinden, een verplichting die voortvloeit uit het kinderrechtenverdrag.

Verder moeten we ons als staat meer durven uitspreken over moeilijke hedendaagse vraagstukken, zoals inclusief onderwijs en de vluchtelingenkinderen in ons land. We moeten ons uitspreken over de toekomst van deze kinderen, om zo meer zekerheid te creëren.

De commissaris sloot zijn voorstelling af met het voorlezen van een tekst die hij maakte de dag van zijn ontmoeting met het Syrische meisje dat werd beschoten in de jeugdzorg in Antwerpen door het Snelle Responsteam. Hiermee wou hij de onaanvaardbaarheid aantonen van het feit dat een kind in gevaar snel tot een gevaarlijk kind wordt, hoewel haar kwetsbaarheid enkel op begrip en zorg zou mogen rekenen.

CRIMINOLOGIE EN METHODOLOGIE / CRIME & CRIMINAL JUSTICE STATISTICS & METHODOLOGY

Systematic Social Observation in de studie van politie-burger interacties

ANJULI VAN DAMME^a

^a Assistent, Institute for International Research on Criminal Policy (IRCP), Vakgroep Criminologie, Strafrecht en Sociaal recht, Universiteit Gent (Corresp.: Anjuli.Vandamme@UGent.be)

INLEIDING

Het was Albert J. REISS Jr. die in de jaren '60 de methode van *systematic social observation* (SSO) in de criminologie introduceerde. Het doel van REISS' onderzoek was meer te weten te komen over hoe interacties tussen politie en burgers verliepen. Meer bepaald was hij geïnteresseerd in de beweegredenen van burgers om de politie te contacteren en te achterhalen op welke basis politie-inspecteurs beslisten te interveniëren in situaties en hoe de discretionaire bevoegdheid van politie werd ingevuld. Hij was van oordeel dat de enige manier om dit alles te weten te komen, veldwerk betrof (REISS, 1971). Zijn onderzoek was echter gebaseerd op een theorie die hij wenste te toetsen. Zo ging hij ervan uit dat interacties tussen politie en burgers sociale transacties betreffen waarbij onder andere verondersteld wordt dat het handelen door politie beïnvloed wordt door de sociale status van burgers (geslacht, leeftijd, etnische achtergrond, sociale klasse), hun rol (verdachte, slachtoffer,...) en hun gedrag (WORDEN e.a., 2015). Het kwalitatief verwerken van hetgeen hij observeerde bleek ontoereikend. Zijn theoretische veronderstellingen vergden immers een kwantitatieve toets. Wetende dat onderzoekers in andere wetenschapsgebieden reeds sociale veldobservaties combineerden

met het gebruik van systematische protocollen die een theorietoets mogelijk maken – zoals gebruikt in surveyonderzoek – toonde REISS aan hoe sociale observaties op een systematische manier kunnen verlopen ter bestudering van wat speelt in de interacties tussen politie-inspecteurs en burgers (MASTROFSKI e.a., 2010).

Sinds de jaren '60 kent het gebruik van SSO ter bestudering van politie-burger interacties een gestage groei (vb. MASTROFSKI e.a., 1996; REISIG e.a., 2004; MASTROFSKI e.a., 2016). De methode kent haar wortels in de Verenigde Staten en het gebruik lijkt stilletjes aan over te waaien naar Europa. Echter, de methode wordt nog te weinig gebruikt in criminologisch onderzoek. Dit kan te wijten zijn aan de relatieve onbekendheid van de methode, maar ook aan de moeilijkheden en valkuilen die met deze methode gepaard gaan. Deze bijdrage heeft daarom in eerste instantie tot doel de methode van SSO te belichten en de meerwaarde ervan aan te tonen. Ten tweede wordt beschreven hoe het uitvoeren van SSO's doorgaans verloopt. Ten derde wordt stilgestaan bij de valkuilen, moeilijkheden, beperkingen en ethische dilemma's waarmee een SSO-onderzoeker kan worden geconfronteerd. De focus in deze bijdrage ligt vooral op de toepassing van SSO-onderzoek in de studie van politie-burger interacties.

1. SYSTEMATIC SOCIAL OBSERVATION: WAT?

De betekenis van '*Systematic social observation*' of systematische sociale observatie, kan weergegeven worden door afzonderlijk stil te staan bij de drie termen waarvoor de methode staat. Zo gaat het om een *observatiemethode*. Dit is de selectie, waarneming, registratie en codering van gedragingen of gebeurtenissen met een wetenschappelijk doel voor ogen. Als de set van gedragingen en gebeurtenissen die wordt onderzocht deze is van mensen dan wordt dit *sociale observatie* genoemd. Sociale observatie wordt *systematisch* wanneer de observatie en de registratie gebeuren volgens expliciete procedures die replicatie mogelijk maken.¹ Daarnaast gebeurt de observatie onafhankelijk van het object dat wordt geobserveerd (MASTROFSKI e.a., 1998; MASTROFSKI e.a., 2010).² Meestal wordt in een SSO-onderzoek gebruik gemaakt van een groep observatoren, hoewel dit ook perfect kan verlopen met slechts één observator. De effectieve dataverzameling zal in dit laatste geval echter wel extra tijd in beslag nemen.

De meerwaarde van het gebruik van SSO's is dat de methode het mogelijk maakt om enerzijds de prevalentie en frequentie van fenomenen en/of gedragingen te beschrijven zoals ze zich voordoen in realiteit en anderzijds om theorieën te toetsen die verklaringen bieden voor deze fenomenen en/of gedragingen. In het kader van de studie naar politie-burger interacties bijvoorbeeld, kan een theorie getoetst worden met als hypothese dat politiegedrag het gedrag van burgers zou beïnvloeden, of vice versa.

2. HET UITVOEREN VAN SSO'S

Tal van te ondernemen stappen gaan de effectieve dataverzameling (of observaties) vooraf en ook de dataverwerking geschiedt in verschillende stappen. Volgende stappen kunnen onderscheiden worden in het uitvoeren van SSO's: 1) het selecteren van het onderzoeksonderwerp met daaraan gekoppeld een grondige literatuurstudie; 2) het selecteren van 'wie, waar, wanneer en wat' te observeren; 3) het verkrijgen van goedkeuringen voor het uitvoeren van de observaties; 4) een introductie in het werkveld met aandacht voor *informed consent*; 5) het opstellen van een handleiding en codeboeken om de observaties systematisch te

¹ Zo zullen onderzoekers die bijvoorbeeld respectvol gedrag willen meten tijdens interacties, dit gedrag zo moeten definiëren en beschrijven dat elke andere onderzoeker dezelfde gedragingen als respectvol ziet.

² Zo zal een onderzoeker bijvoorbeeld zelf bepalen of er al dan niet respectvol gedrag te zien was op basis van de protocollen van het onderzoek en laat hij/zij zich niet leiden door de invulling die het onderzoeksobject er aan geeft.

kunnen verwerken; 6) het uitvoeren van verkennende observaties; 7) het organiseren van het effectief veldwerk; 8) het uitvoeren van de effectieve dataverzameling (observeren, veldnota's maken, narratief schrijven, coderen); 9) het verlaten van het onderzoeksveld en 10) het kwantitatief verwerken van de data (MASTROFSKI e.a., 1998; VAN DAMME, 2016).

2.1. Selectie onderwerp en literatuurstudie

Het is de keuze van het onderzoeksonderwerp en de formulering van de onderzoeksvragen die een onderzoeker ertoe aanzetten om SSO's uit te voeren en niet omgekeerd. Zoals in elk wetenschappelijk onderzoek dient een grondige literatuurstudie te gebeuren om een zicht te krijgen op het onderwerp en de mogelijkheden van de gekozen onderzoeksmethode. De onderzoeker tracht in deze fase onder andere volgende vragen te beantwoorden: Is het uitvoeren van SSO's de aangewezen onderzoeksmethode om de onderzoeksvragen te beantwoorden?; indien ja, is het uitvoeren van SSO's haalbaar binnen de vooropgezette periode?; welke stappen dienen er ondernomen te worden?; wat zijn de voor- en nadelen van het gebruik van de methode?

Hoewel in deze bijdrage vooral belicht wordt hoe SSO kan gebruikt worden in het bestuderen van politie-burger interacties, is deze onderzoeksmethode ook bruikbaar in andere settings zoals bijvoorbeeld de rechtszaal (BLANCK, 1987), de schoolomgeving (WILCOX e.a., 2006) of ter bestudering van de aanwezigheid van sociale overlast in residentiële woonblokken (SAMPSON en RAUDENBUSH, 1999).

2.2. Wie, waar, wanneer en wat?

Eens het onderwerp vastligt en SSO een goede methode blijkt om de onderzoeksvragen te beantwoorden, dient afgebakend te worden wie, waar, wanneer en wat men dient te observeren. In het kader van de studie naar politie-burger interacties kunnen deze vragen, bij wijze van voorbeeld, als volgt worden beantwoord: 1) Wie? Politie-inspecteurs en burgers met wie ze in interactie treden; 2) Waar? Binnen de dienst interventie van een lokale politiezone; 3) Wanneer? Tijdens een werkshift (vroeg, late, nacht); 4) Wat? Gedragingen en achtergrondkenmerken van burgers en politie-inspecteurs tijdens hun interacties met elkaar (MASTROFSKI e.a., 1998).

2.3. Goedkeuringen

Een cruciale stap is het verkrijgen van de goedkeuring van de nodige instanties om SSO's uit te voeren. Mogelijks houdt het hier voor sommige onderzoekers reeds op. Wanneer men ervoor gekozen heeft politie-inspecteurs te vergezellen tijdens hun shift binnen een lokale politiezone bijvoorbeeld, dient men in eerste instantie de goedkeuring te verkrijgen van de korpschef van de politiezone. Soms is dit niet voldoende en heeft men ook een goedkeuring nodig van de Procureur-Generaal van het Hof van Beroep van het gebied waarbinnen de politiezone valt. Deze aanvragen gebeuren doorgaans met een formele brief gevolgd door een telefonische contactname.

Het is ook aan te raden om advies te vragen aan de ethische commissie van de instantie waaraan de onderzoeker verbonden is. Enerzijds omdat een onderzoeker mogelijks met ethische vragen kampt.³ Anderzijds omdat een positief advies van een ethische commissie

³ In het onderzoek naar politie-burger interacties gaat dit bijvoorbeeld om de vraag of men volledig transparant dient te zijn over het doel van het onderzoek ten aanzien van de participanten. Volledige transparantie verhoogt namelijk het risico op sociaal wenselijk gedrag (WOUTERS e.a., 2014). Een tweede ethische vraag

op vraag kan worden voorgelegd. De onderzoeker heeft dan iets achter de hand ten opzichte van alle participanten wie het onderzoek in vraag zouden stellen. Ook dient nagegaan te worden of een aangifte bij de Commissie voor de Bescherming van de Persoonlijke Levenssfeer dient te gebeuren. Dit kan door na te gaan of de Wet tot bescherming van de persoonlijke levenssfeer ten opzichte van de verwerking van persoonsgegevens van 8 december 1992 van toepassing is op het onderzoek. Zo een aangifte dient niet gezien te worden als een goedkeuring, maar wel als een bekendmaking aan de betrokken personen zodat zij weten wie mogelijks gegevens over hen verwerkt.

2.4. *Introductie in het werkveld*

Wanneer de nodige goedkeuringen zijn verkregen, dienen het onderzoek en de observator(en) persoonlijk voorgesteld te worden aan de participanten. In eerste instantie dient dit – wanneer dit nog niet gebeurde – te gebeuren op het hoogste niveau (vb. de korpschef van een politiezone), in tweede instantie op de tussenniveaus (vb. een diensthoofd) en in derde instantie op het niveau van de participanten die zullen geobserveerd worden (vb. politie-inspecteurs). Hoe dit laatste praktisch geregeld wordt, dient in overleg te gebeuren met de hogere niveaus binnen de organisatie waar geobserveerd wordt.

In deze fase is het handig om gebruik te maken van een *checklist* waarop de belangrijkste mededelingen staan die zeker dienen aangehaald te worden tijdens de voorstelling, denk hierbij aan het doel en de methode van het onderzoek, de mogelijke impact van de aanwezigheid van de observator op het werk van de participanten, het benadrukken van de vrijwilligheid tot deelname en de garantie op anonimiteit, en niet te vergeten: aandacht voor de veiligheid van de observator (vb. de mogelijkheid tot het uitsluiten van de onderzoeker in gevaarlijke situaties, het dragen van een kogelwerende vest).

Het is eveneens aan te raden om de participanten *een informatiebrief* te bezorgen over het onderzoek waarin bovenstaande elementen nogmaals worden aangehaald. Daarnaast dient hen ook gevraagd te worden een *informed consent* document te ondertekenen. Zo een vrijwillig verkregen toestemmingsverklaring dient minstens volgende verklaringen te bevatten: 1) dat deelname aan het onderzoek vrijwillig is; 2) dat op elk moment de deelname kan worden stopgezet; 3) dat de toestemming wordt gegeven om de verzamelde gegevens op een anonieme wijze te verwerken en te rapporteren; 4) dat er een samenvatting van de onderzoeksbevindingen kan gevraagd worden.

2.5. *Opstellen handleiding en codeboeken*

Eens men zeker is dat men SSO's mag uitvoeren, kan men starten aan het opstellen van een handleiding en codeboeken. Dit kan dus gelijktijdig gebeuren met de vorige stap. Een handleiding over de wijze waarop de dataverzameling dient te verlopen is enerzijds een hulpmiddel voor een observator en zorgt anderzijds ook voor het uniforme verloop van de observaties tussen verschillende observatiemomenten zowel bij eenzelfde observator als bij verschillende observatoren (indien deze er zijn). Zo een handleiding dient onder andere de volgorde van de te ondernemen stappen tijdens een observatiemoment te bevatten, evenals een lijst met benodigdheden (denk maar aan een notablokje, een pen,...), alsook een heldere definiëring van belangrijke begrippen en als laatste richtlijnen met betrekking tot hypothetische (moeilijke) situaties waarin een observator verzeild kan geraken.

betreffende dit onderwerp is bijvoorbeeld of het al dan niet noodzakelijk is om de observator aan de participerende burgers te introduceren (hiervoor verwijzen we graag naar punt 4 waarin dit ethisch dilemma wordt uiteengezet).

Naast een handleiding vergt SSO-onderzoek ook degelijke instrumenten of codeboeken om de data op een systematische wijze te kunnen verwerken. Een grondige literatuurstudie gaat het opstellen van de codeboeken vooraf. Een codeboek in SSO-onderzoek heeft meestal de vorm van een vragenlijst gericht aan de observator. In het kader van SSO-onderzoek naar politie-burger interacties gaat dit veelal om drie codeboeken op drie niveaus, met name een ritcodeboek, een tussenkomstcodeboek en een burgercodeboek. Een ritcodeboek bevat dan informatie aangaande de karakteristieken van de geobserveerde politie-inspecteurs (vb. geslacht, leeftijd, etnische achtergrond, graad,...) tijdens een observatiemoment (of één rit). Tijdens één rit kunnen verschillende tussenkomsten worden geobserveerd. Per tussenkomst dient het tussenkomstcodeboek te worden ingevuld. Dit bevat informatie over de kenmerken van de tussenkomsten zoals op welke problemen ze betrekking hebben, de locatie,... Tijdens één tussenkomst kan de politie in interactie treden met verschillende burgers. Voor elke volwaardige burger waarmee politie in interactie treedt, dient een burgercodeboek te worden ingevuld.⁴ Het burgercodeboek bevat dan informatie over de achtergrondkenmerken van de burger, de gedragingen van zowel politie als burger ten opzichte van elkaar,... Tijdens verkennende observaties kunnen deze codeboeken worden uitgetest, waarna ze eventueel worden verbeterd.

2.6. Verkennende observaties

Het uitvoeren van verkennende observaties alvorens de effectieve dataverzameling aan te vangen is ten eerste aan te raden. Deze verkennende observaties hebben immers tot doel:

- 1) *kennis te maken met de participanten op de verschillende niveaus* (vb. inspecteurs, hoofdinspecteurs en commissarissen). Dit geeft de onderzoeker de mogelijkheid om een vertrouwensband op te bouwen. Dit kan een aanpassing van het gedrag van de participant aan de aanwezigheid van een observator deels de kop indrukken. Daarnaast kunnen verkennende observaties ervoor zorgen dat men 'gewoon' wordt aan de aanwezigheid van een onderzoeker. Dit is zeker relevant wanneer de onderzoeksetting eerder een gesloten setting betreft (vb. de politiewereld).
- 2) *de codeboeken verder op punt te stellen*. Het uittesten van de meetinstrumenten is noodzakelijk. In deze fase kunnen nog verbeteringen worden aangebracht. Van zodra de effectieve dataverzameling van start gaat, is dit niet meer mogelijk.
- 3) *na te gaan hoe het best de data worden verzameld*. Hoewel SSO-onderzoek gebruik maakt van een handleiding, dient toch aan den lijve ondervonden te worden hoe het verzamelen van gegevens zo adequaat mogelijk verloopt. Verkennende observaties kunnen helpen bij de vraag: 'Wat, hoeveel en wanneer noteert de observator?'. Voor- en nadelen dienen te worden afgewogen. MASTROFSKI, expert inzake SSO-onderzoek betreffende de studie van de interactie tussen politie en burgers, oordeelt dat het extensief maken van nota's zou zorgen voor een ongemakkelijk gevoel bij de participerende politie-inspecteurs en het zou een onderzoeker afleiden van de mogelijkheid om te observeren wat er gebeurt. Ook zou het maken van nota's de nieuwsgierigheid van burgers kunnen wekken waardoor dit het werk van de politie er niet gemakkelijker op maakt (MASTROFSKI, 2014). Echter, het maken van goede nota's is noodzakelijk om geheugenfouten te vermijden. Het is aan de

⁴ In onderzoek naar politie-burger interacties wordt niet elke burger waarmee de politie in interactie treedt opgenomen in het onderzoek. Immers, het is niet mogelijk om een vragenlijst in te vullen wanneer slechts één verbale uitwisseling plaatsvond. In de handleiding dient duidelijk omschreven te worden wanneer een burger als een volwaardige burger kan worden beschouwd. Dit kan bijvoorbeeld zijn wanneer de interactie minstens drie minuten duurde en minstens vijf verbale uitwisselingen inhield, of bij gebruik van geweld.

observator om tijdens de verkennende observaties zelf te ondervinden of de nadelen wel degelijk doorwegen op de voordelen en op basis daarvan keuzes te maken.

- 4) *de timing tussen de verschillende observatiemomenten vast te leggen.* Het observeren is één ding, de verwerking ervan vergt minstens evenveel tijd. Verkennende observaties kunnen helpen bij het inschatten van de hoeveelheid tijd die nodig is tussen twee observatiemomenten om alle data te verwerken. Er mag immers niet aan een nieuwe observatie gestart worden vooraleer een vorige volledig is verwerkt.

In samenspraak met de geobserveerde diensten kan de periode waarin de verkennende observaties plaatsvinden, worden vastgelegd. Evenals kan de onderzoeker in overleg met de oversten binnen de geobserveerde diensten bepalen wie geobserveerd zal worden.

2.7. Organisatie effectief veldwerk

Nadat de verkennende observaties zijn afgerond en de verworven gegevens tevens zijn verwerkt, is het aan de onderzoeker om met de oversten binnen de organisatie praktische afspraken te maken over het verloop van de effectieve dataverzameling.

Eerst en vooral dient duidelijk gemaakt te worden wie de observator zal observeren. Zeker in het kader van onderzoek naar politie-burger interacties dienen participanten toevalligerwijze geselecteerd te worden. Immers, wanneer participanten zouden toegewezen worden aan de observator, zou het om een niet representatief staal kunnen gaan van politie-inspecteurs. Zo zouden oversten kunnen opteren voor het vergezellen van politie-inspecteurs waarin men het meeste vertrouwen heeft dat ze voorbeeldig omgaan met burgers. Het belang van een aselechte steekproeftrekking moet op een voorzichtige en correcte wijze gecommuniceerd worden aan de oversten.

Praktisch gezien kan de steekproeftrekking gebeuren door een lijst van mogelijke participanten op te vragen en met behulp van een statistisch programma uit deze lijst een aselechte steekproef te trekken. Men kan ook opteren om op een willekeurige wijze observatiemomenten in te plannen.

De participanten kunnen via de oversten verwittigd worden van de aanwezigheid van de observator, of indien toegestaan kan dit ook rechtstreeks aan de participanten gecommuniceerd worden. Echter, er dient altijd eerst een akkoord verkregen te worden van de hoogste in rang inzake wie wanneer wordt geobserveerd en of de observator al dan niet de participanten rechtstreeks mag verwittigen.

2.8. Effectieve dataverzameling

Bij de methode van *Systematic Social Observation* wordt telkens volgens een vast patroon gewerkt om data te verzamelen. Het begint bij het maken van aantekeningen of veldnota's tijdens het observatiemoment. Dit zijn korte aantekeningen met betrekking tot de focus van het onderzoek (situatie, gedragingen, feiten,...). Ze dienen om het geheugen van de observator op te frissen wanneer deze een narratief uitschrijft over het observatiemoment. Zo een narratief is een uitvoerige beschrijving over wat werd geobserveerd. Dit laatste resulteert in het coderen van het observatiemoment aan de hand van de codeboeken (MASTROFSKI e.a., 2010).⁵ De codering gebeurt met behulp van een statistisch verwerkingsprogramma zoals bijvoorbeeld SPSS.

⁵ Bij wijze van illustratie kan in de appendix een fragment uit een burgercodeboek dat gebruikt werd in SSO-onderzoek naar politie-burgerinteracties teruggevonden worden.

Een observatiemoment in het kader van een studie naar politie-burger interacties betreft één rit die meestal gelijk is aan één shift. Zo dient een observator de politie-inspecteurs van bij de start van de shift tot het einde te vergezellen, dus ook bij overuren.⁶ Een shift kan echter ook onderbroken worden na enkele uren door bijvoorbeeld ziekte van een politie-inspecteur waardoor meteen erna een nieuwe rit start met één of meerdere nieuw te observeren politie-inspecteurs.

Eén observatiemoment kan zeer onvoorspelbaar zijn. Soms kan een shift slechts één tussenkomst inhouden met één burger (vb. een collocatie van een persoon die enkele uren in beslag neemt), soms kan een shift meerdere tussenkomsten inhouden met telkens één of meerdere burgers. Hierdoor kan de verwerkingsduur van de data per observatiemoment sterk verschillen. Gemiddeld kan gerekend worden op 8 uur dataverwerkingstijd voor één geobserveerde shift van ± 8 uur.

2.9. Verlaten van het onderzoeksveld

Het verlaten van het onderzoeksveld mag niet abrupt gebeuren. Door de vertrouwensband die ontstaan is met de participanten zou dit namelijk schade kunnen veroorzaken (LOFLAND e.a., 2006). Bij wijze van afscheid kan een onderzoeker daarom opteren om de 'gatekeepers' (vb. korpschefs, diensthoofden,...) persoonlijk te bedanken met eventueel een kleine attentie. Daarnaast is het ook belangrijk om de participanten die geobserveerd werden te bedanken. Dit gebeurt uiteraard persoonlijk na elk observatiemoment, maar op het einde van de dataverzameling kan dit ook met een kleine attentie gebeuren (vb. met een doos pralines) en een bedankingsbrief die de observator uithangt. Verder dient het contact met de gatekeepers onderhouden te worden en dienen zij op de hoogte gehouden te worden van de resultaten van het onderzoek (d.m.v. een presentatie en/of onderzoeksrapport). De onderzoeker kan gatekeepers en participanten tevens uitnodigen op events en studiedagen waarop de resultaten van het onderzoek worden gepresenteerd.

2.10. Kwantitatief verwerken van de data

Zoals reeds gesteld, gebeurt de codering met behulp van een statistisch verwerkingsprogramma zoals SPSS. Dit maakt het mogelijk om enerzijds beschrijvende resultaten weer te geven (vb. in hoeveel politie-burger interacties werd respectloos politiegedrag vastgesteld). Evenals is het mogelijk om bivariate en multivariate analyses uit te voeren op de data.⁷ De keuze voor de meest geschikte analysemethode hangt af van de te beantwoorden onderzoeksvragen.

3. VALKUILEN, MOEILIKHEDEN EN ETHISCHE DILEMMA'S

Een aantal valkuilen en moeilijkheden gaat gepaard met SSO-onderzoek. Ten eerste is het uitvoeren van SSO's met aanvullend de dataverwerking erg *tijdsintensief*. Er dient immers

⁶ Het is belangrijk om de politie-inspecteurs gedurende de hele shift te vergezellen aangezien dit enerzijds zorgt voor een sterkere band met de participanten (het creëert een 'samen uit, samen thuis'-gevoel). Anderzijds is dit ook belangrijk om te vermijden dat belangrijke gesprekken tussen de politie-inspecteurs betreffende de gebeurtenissen tijdens de shift gemist zouden worden.

⁷ De verzamelde data bij SSO-onderzoek zijn te vergelijken met deze uit een dataset verkregen uit survey-onderzoek. Men kan indexen creëren die te vergelijken zijn met schalen uit survey-onderzoek (bijvoorbeeld de mate – laag, gemiddeld, hoog – waarin de politie niet-neutraal gedrag vertoont ten aanzien van de burger). Afhankelijk van de mogelijkheden die een codeboek biedt, kan men werken met analysetechnieken geschikt op het metrische, ordinale of nominale meetniveau.

voldoende data verzameld te worden opdat: 1) een beeld kan worden geschetst over de prevalentie en frequentie van bepaalde fenomenen en/of gedragingen; en 2) een theoretietoets mogelijk is. Echter, zoals reeds gesteld is het onvoorspelbaar met hoeveel burgers politie-inspecteurs tijdens een rit in contact komen. Er dienen daarom voldoende observatiemomenten te worden ingepland. Daarnaast dient op zijn minst evenveel tijd ingecalculeerd te worden dan de duur van een observatiemoment om de geobserveerde data te verwerken (schrijven narratief, coderen).

Ten tweede wordt verondersteld dat de methode meer objectieve metingen kent dan bijvoorbeeld surveydata, maar de *subjectiviteit van een observator* kan niet volledig worden uitgesloten. Het coderen van gedrag is namelijk niet evident. Het is niet altijd zwart of wit. Echter, het gebruik van expliciete protocollen en het trainen van observatoren kan de validiteit van de methode wel versterken (SPANO, 2005).

Ten derde is er het gevaar van 'going native' (MASTROFSKI e.a., 2010; MASTROFSKI, 2014; SPANO, 2005). Dit gevaar bestaat erin dat een onderzoeker zich meer tot de geobserveerde groep voelt behoren en minder stilstaat bij zijn rol als onderzoeker. Dit brengt de objectiviteit van de onderzoeker in het gedrang. Echter, een vertrouwensband is wel noodzakelijk opdat participanten de observator toelaten zijn/haar onderzoekstaken te verrichten. *Going native* kan tegengegaan worden door: zelfreflectie (bewust zijn dat dit gevaar bestaat), erover te praten met collega-onderzoekers, een collega-onderzoeker mee te vragen tijdens een observatiemoment, voldoende tijd te laten tussen twee observatiemomenten, geregeld fysiek aanwezig te zijn op de eigen werkvloer (vb. universiteit).

Een vierde punt is het gevaar voor *reactiviteit* (SPANO, 2007). Reactiviteit betekent dat de aanwezigheid van een observator van invloed is op de gedragingen van de participanten. Dit kan ervoor zorgen dat er verkeerde schattingen worden gedaan over de prevalentie of frequentie van bepaalde gedragingen (WORDEN en McCLEAN, 2014). Politie-inspecteurs zouden bijvoorbeeld bepaalde gedragingen (meer) stellen en andere minder of niet. Zo kunnen ze meer proactief werken dan anders om de observator het werk van politie te tonen. Ze kunnen ook vriendelijker zijn dan anders ten aanzien van burgers om een goede indruk te maken op de observator. Hoewel onderzoek heeft aangetoond dat het gevaar voor reactiviteit niet doorslaggevend is (SPANO, 2007; MASTROFSKI e.a., 2010), kan een onderzoeker dit gevaar ook trachten te beperken. Zo is het belangrijk om participanten duidelijk te maken dat het belangrijk is dat ze zichzelf blijven aangezien dit anders de resultaten vertekent, zeker wanneer men bijvoorbeeld onderzoek doet naar de procedurele rechtvaardigheid van de politie ten aanzien van burgers. Ook dient het vertrouwen gewonnen te worden van de inspecteurs opdat ze zich op hun gemak voelen bij de observator.

Een vijfde punt, veel eerder een beperking dan gevaar, gepaard gaande met SSO-onderzoek is dat codeboeken de *sequentie moeilijk kunnen meten* waarin bepaalde gedragingen zich voordoen. Gedrag komt echter tot stand door actie en reactie. Dit kan van invloed zijn op de resultaten. Zo kan een theorie worden getoetst waarin verondersteld wordt dat respectloos gedrag van politie een voorspeller is van het respectloos gedrag van de burger. Het kan in realiteit echter ook omgekeerd zijn. Het opnemen in een codeboek wie bepaalde gedragingen initieerde, zou deze beperking voor een deel kunnen indijken (WORDEN en McCLEAN, 2014).

Een zesde punt betreft de *beperkte generaliseerbaarheid* van SSO-onderzoek. Er kunnen alleen uitspraken worden gedaan over de dienst waarin geobserveerd wordt. Bovendien kan dit enkel en alleen gebeuren wanneer het om een representatief staal gaat van participanten.

Naast de moeilijkheden, valkuilen en beperkingen die gepaard gaan met SSO-onderzoek zijn er ook een aantal ethische dilemma's waarmee een observator kan worden geconfronteerd bij de aanvang of tijdens het uitvoeren van SSO's. Deze ethische dilemma's kennen

echter geen pasklare oplossing. Er dient telkens een afweging gemaakt te worden tussen de voor- en nadelen van de mogelijke gedragingen hierop (SCHEIRS en NUUYTIENS, 2013). Als voorbeeld enkele mogelijke ethische dilemma's waarmee een observator kan worden geconfronteerd bij het observeren van politie-burger interacties:

- 1) Dient men zichzelf als observator en het onderzoek voor te stellen aan de burgers? Er wordt verwacht dat SSO's zo discreet als mogelijk gebeuren zodat de interacties tussen de politie en burgers zo min mogelijk verstoord worden. Het introduceren van een onderzoeker kan dan worden gezien als een storend element. Bovendien kan een introductie niet consequent gebeuren. In crisissituaties bijvoorbeeld, is het voorstellen van een onderzoeker niet prioritair maar wel het oplossen van de situatie. Daarnaast is er het gevaar dat de burger zich anders gaat gedragen wanneer die weet heeft van het doel van het onderzoek. Mogelijks wilt de burger zijn/haar opinie hierover kwijt. De focus ligt dan niet meer op het probleem van de burger, maar wel op de observator en het onderzoek. Een reden waarom men zichzelf wel als observator zou moeten voorstellen is omdat burgers dan zouden weten dat ze participeren aan een onderzoek. Aangezien dit een ethisch dilemma betreft dat zich voor de aanvang van de dataverzameling voordoet, kan hierover het advies gevraagd worden aan een ethische commissie.
- 2) Wat als de observator geconfronteerd wordt met grensoverschrijdend gedrag van de geobserveerde participanten (vb. overdreven politiegeweld)? Bij een melding schendt de observator de belofte van anonimiteit en geheimhouding. Bovendien brengt dit toekomstige observatiemomenten in gevaar. Echter, grensoverschrijdend gedrag kan niet en er zou op zijn minst tuchtrechtelijk tegen opgetreden moeten worden.
- 3) Wat als men de observator uitnodigt op een informeel event (vb. een drink met het volledige team)? Wanneer dit herhaaldelijk wordt gevraagd, wordt het afwijzen ervan niet in dank afgenomen en kan dit het gevaar voor toekomstige observaties in het gedrang brengen. Enerzijds is de vertrouwensband, en zelfs vriendschappelijke band, nodig in het belang van het onderzoek. De band kan beschouwd worden als een instrument dat ervoor zorgt dat een observator geaccepteerd wordt in de setting en dat hij/zij meer en meer gezien wordt als een insider door de participanten. Dit maakt het mogelijk om zaken te observeren en aanhoren die een observator die als outsider wordt beschouwd nooit te weten zou komen. Anderzijds mag deze band de objectiviteit van de observator niet in het gedrang brengen. Het is een grote uitdaging om zowel ondergedompeld te worden in een groep als er genoeg afstand van te bewaren om ze toch nog met een kritisch oog te bekijken (DEMARÉE e.a., 2013).

Deze lijst van ethische dilemma's is niet volledig. Elke observator kan met één of meerdere ethische dilemma's worden geconfronteerd. Het is aan de observator/onderzoeker om open te communiceren en rapporteren over de ethische dilemma's waarmee hij/zij werd geconfronteerd en hoe hij/zij ermee is omgegaan.

CONCLUSIE

In dit artikel werd getracht de mogelijkheden van SSO-onderzoek aan te tonen, meer specifiek bij de studie naar politie-burger interacties. De te ondernemen stappen die samengaan met het uitvoeren van SSO's werden belicht. Hoewel we ook stilstonden bij de gevaren, beperkingen, moeilijkheden en mogelijke ethische dilemma's waarmee een onderzoeker kan worden geconfronteerd bij het uitvoeren van SSO's, hopen we toch dat deze bijdrage onderzoekers overtuigt om de applicatie van SSO in hun onderzoek in overweging te nemen.

Onderzoekers die SSO-onderzoek overwegen, raden we graag volgende methodologische bronnen aan: MASTROFSKI e.a. (2010) en WORDEN e.a. (2015).

APPENDIX

FIGUUR 1: FRAGMENT UIT EEN BURGERCODEBOEK (VAN DAMME, 2016)

163. Heeft de burger informatie gegeven of zijn/haar standpunt over de situatie in deze tussenkomst?
0. Nee, de politie heeft dit niet gevraagd en de burger heeft geen informatie/standpunt gegeven.
 1. Nee, de burger weigerde de gevraagde informatie te geven.
 2. Ja, zonder dat de politie hiernaar vroeg.
 3. Ja, op vraag van de politie.
 4. Ja, zowel 2 als 3.
 5. Ja, maar niet duidelijk of het uit zichzelf was of op vraag van de politie.
888. ambigu
164. Hoe heeft de politie deze informatie/dit standpunt ontvangen? Als een...
1. Afwijzend luisteraar: onderbreken van de burger en/of het tenietdoen van de inspanning van de burger.
 2. Onaandachtig luisteraar: liet de verklaringen van de burger toe, maar heeft er niet altijd evenveel aandacht aan besteed, zijn/haar appreciatie uitgedrukt, of steun getoond.
 3. Passief luisteraar: aandachtig geluisterd naar wat de burger zei, maar geen verdere participatie aangemoedigd of appreciatie uitgedrukt.
 4. Actief luisteraar: interesse geuit of appreciatie voor de burger zijn/haar verklaringen en steun getoond, follow-up vragen gesteld.
777. NVT
888. ambigu

REFERENTIES

- BLANCK, P.D. (1987). The 'process' of field research in the courtroom: a descriptive analysis. *Law and Human Behavior*, 11(4), 337-358.
- DEMARÉE, C., VERWEE, I. & ENHUS, E. (2013). Observing the observers. Participant observation in police settings. In K. BEYENS, J. CHRISTIAENS, B. CLAES, S.D. RIDDER, H. TOURNEL & H. TUBEX (eds.). *The pains of doing criminological research* (pp. 105-123). Brussel: VUB Press.
- LOFLAND, J., SNOW, D.A., ANDERSON, L. EN LOFLAND, L.H. (2006). *Analyzing social settings: a guide to qualitative observation and analysis*, 4th edition. Belmont, CA: Thomson Wadsworth.
- MASTROFSKI, S.D. (2014) *Systematic Social Observations*, Doctoral Schools cursus, Universiteit Gent, 8-9 juli 2014.
- MASTROFSKI, S.D., SNIPES, J.B. & SUPINA, A.E. (1996). Compliance on demand: the public's response to specific police requests. *Journal of research in crime and delinquency*, 33(3), 269-305.
- MASTROFSKI, S.D., PARKS, R.B., REISS, A.J., WORDEN, R.E., DEJONG, C., SNIPES, J.B. & TERRILL, W. (1998). *Systematic observation of public police: applying field research methods to policy issues*. National institute of justice: research report.
- MASTROFSKI, S.D., PARKS, R.B. & McCLUSKEY, J.D. (2010). Systematic social observation in criminology. In A. PIQUERO & D. WEISBURD (eds.). *Handbook of quantitative criminology* (pp. 225-247). New York: Springer-Verlag.
- MASTROFSKI, S.D., JONATHAN-ZAMIR, T., MOYAL, S. & WILLIS, J.J. (2016). Predicting procedural justice in police-citizen encounters. *Criminal justice and behavior*, 43(1), 119-139.

- REISIG, M.D., McCLUSKEY, J.D., MASTROFSKI, S.D. & TERRILL, W. (2004). SUSPECT DISRESPECT TOWARD THE POLICE. *Justice Quarterly* 21(2), 241–68.
- REISS, A.J. (1971). *The police and the public*. New Haven: Conn Yale University Press.
- SAMPSON, R.J. & RAUDENBUSH, S.W. (1999). Systematic social observation of public spaces: a new look at disorder in urban neighborhoods. *American Journal of Sociology*, 105(3), 603–651.
- SCHEIRS, V. & NUYTIENS, A. (2013). Ethnography and emotions. The myth of the cold and objective scientist. In K. BEYENS, J. CHRISTIAENS, B. CLAES, S.D. RIDDER, H. TOURNEL & H. TUBEX (eds.). *The pains of doing criminological research* (pp. 141–160). Brussel: VUB Press.
- SPANO, R. (2005). Potential sources of observer bias in police observational data. *Social science research*, 34(3), 591–617.
- SPANO, R. (2007). How does reactivity affect police behavior? Describing and quantifying the impact of reactivity as behavioral change in a large-scale observational study of police. *Journal of criminal justice*, 35, 453–465.
- VAN DAMME, A. (2016). *De (on)gehoorzame, (niet) respectvolle, (on)tevreden burger. Welke rol speelt politiegedrag?* Onuitgegeven onderzoeksrapport.
- WILCOX, P., AUGUSTINE, M.C. & CLAYTON, R.R. (2006). Physical environment and crime and misconduct in Kentucky schools. *Journal of Primary Prevention*, 27(3), 293–313.
- WORDEN, R.E. & McLEAN, S. (2014). Systematic Social Observation of the police. In M.D. REISIG & R.J. KANE (Eds.). *The Oxford handbook of police and policing* (pp. 471–496). New York, NY: Oxford University Press.
- WORDEN, R.E., McLEAN, S.J., BONNER, H.S. (2015). You can observe a lot by watching: contributions of systematic social observation to our understanding of the police. In R.G., Dunham and G.P. ALPERT (Eds.). *Critical issues in policing: contemporary readings, Seventh Edition* (pp. 46–73). Long Grove, IL: Waveland Press, Inc.
- WOUTERS, K., LOYENS, K., MAESSCHALCK, J. & DE SCHRIJVER, A. (2014). Morele dilemma's bij criminologisch onderzoek. *Panopticon*, 35(4), 313–335.

CRIMINOLOGIE EN STRAFRECHTSTHEORIE / CRIMINOLOGY AND CRIMINAL LAW THEORY

Patrick Hebberecht en de gestaalde kaders in de criminologie

OLGA PETINTSEVA^a
 RENÉ VAN SWAANINGEN^b
 TOM DECORTE^c

- ^a Doctor-assistent criminologie, Instituut voor Sociaal Drugonderzoek (ISD), Vakgroep Criminologie, Strafrecht en Sociaal recht, Universiteit Gent (Corresp.: Olga.Petintseva@UGent.be).
- ^b Hoogleraar criminologie, Erasmus Universiteit Rotterdam.
- ^c Hoogleraar criminologie, Instituut voor Sociaal Drugonderzoek (ISD), Vakgroep Criminologie, Strafrecht en Sociaal recht, Universiteit Gent

In 1984 verdedigde Patrick HEBBERECHT – die later gewoon hoogleraar criminologie en rechts-sociologie zou worden – zijn proefschrift *De kriminologische wetenschap en primaire kriminaliseringsprocessen* aan de Gentse Rechtenfaculteit. Het thema lag geheel in de lijn van de kritische stromingen in de criminologie: de maatschappelijke factoren die aan de basis liggen van het strafbaar stellen van gedragingen, en meer bepaald de ruimere context van economische, politieke en ideologische ontwikkelingen die hierbij van belang zijn. Eind jaren zeventig was de kritische criminologie in Vlaanderen nog niet zo in zwang en Patrick trok derhalve naar Amsterdam om zich daar aan het Criminologisch Instituut van de VU te bekwamen in het kritisch criminologische gedachtengoed. Het instituut was toen, onder leiding van Herman